

Jan Bulak

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Tytuł: *Ekonomiczne podstawy funkcjonowania kościołów parafialnych w diecezji żmudzkiej (telszewskiej) w latach 1795–1844*

Praca poświęcona jest zagadnieniu ekonomicznych podstaw funkcjonowania kościołów parafialnych (świeckich i zakonnych), filii, kaplic i altarii znajdujących się na terenie diecezji żmudzkiej w okresie obejmującym lata 1795-1844 r. Pierwszą cezurę czasową wyznacza trzeci rozbiór Rzeczypospolitej Obojga Narodów i włączenie terenu niemal całej diecezji w obręb Rosji. Drugą zaś: wejście w życie reformy finansowania Kościoła katolickiego w Rosji, w wyniku której dokonano sekwestracji majątków kościelnych zarządzanych przez niższe duchowieństwo. Badania oparto przede wszystkim na aktach wizytacji parafii oraz dokumentacji finansowej Kościoła znajdujących się w Litewskim Państwowym Archiwum Historycznym w Wilnie (fondy 669 i 1671). W mniejszym stopniu wykorzystano zbiory znajdujące się w: Archiwum Kurii Archidiecezji Kowieńskiej (KAKA), Rosyjskim Państwowym Archiwum Historycznym w Petersburgu (RGIA), Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego (BUV) oraz Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich (LMAVB) i Bibliotece Narodowej im. Martynasa Mažvydasa (LNB) w Wilnie. W badaniach zastosowano metodę analizy ilościowej i jakościowej zjawisk gospodarczych z wykorzystaniem elementów statystyki.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów i zakończenia. We wstępie przybliżono cel i metodologię oraz przedstawiono dotychczasowe dokonania historiografów w dziedzinie badań nad ekonomicznymi podstawami działalności Kościoła.

Rozdział pierwszy stanowi skrótowe wprowadzenie w omawiane obszar i okres historyczny. Zaprezentowano tam charakterystykę geograficzno-kulturową Żmudzi, historię diecezji żmudzkiej od jej początków aż do roku 1844, a także nakreślono uwarunkowania funkcjonowania Kościoła katolickiego w Rosji od I rozbioru Rzeczypospolitej (1772 r.) aż do podpisania konkordatu z Watykanem (1847 r.).

Rozdział drugi poświęcony został zagadnieniu uposażenia duchowieństwa diecezji żmudzkiej. Rozpoczyna go omówienie prawa patronatu na jej obszarze na przełomie XVIII i XIX w. Następnie przybliżono zagadnienie funduszu przypisanego do kościołów. Składał się

on najczęściej z ziemi i zapisów pieniężnych. W kolejnych częściach rozdziału przedstawiono zaś wielkość gruntów należących do gospodarstw parafialnych i dokonano ich charakterystyki oraz oceny. W części poświęconej zapisom pieniężnym przybliżono wysokość ogólnego kapitału analizowanych dóbr, charakter i wielkość zapisów dokonywanych dla dóbr kościelnych wraz z nadmienieniem, jakie wynikały z nich obowiązki. Poza ścisłym pojęciem *funduszu* znajdowały się *annuaty*, a więc daniny składane w każdym roku na rzecz duchownego. Na samym końcu krótko zarysowano problem funkcjonowania kościoła bez funduszu.

Rozdział trzeci traktuje o produkcji w dobrach parafialnych. Omówiono w nim społeczną organizację wytwórstwa dóbr: kategorie ludności służącej w kościołach (również generującej przychód) i ludności poddańczej oraz powinności tych dwóch grup. Oprócz tego nieco uwagi poświęcono pracownikom najemnym (którzy byli podstawą funkcjonowania gospodarstw kościelnych) oraz warunkom, w jakich żyli i pracowali. W osobnym podrozdziale ujęto kwestię produkcji w dobrach parafialnych, przedstawiając zagadnienia rolnictwa i hodowli zwierząt.

W ostatnim, czwartym rozdziale przeanalizowano kwestię zarządzania pieniędzmi w gospodarstwach parafialnych według podziału na przychody, wydatki i dochody. Podzielono je według kategorii funkcjonujących w aktach wizytacji. Do przychodów należały więc te pochodzące z zapisów pieniężnych, czynszów i wynajmów (arend), zyski z gospodarstwa, danin i wszelkich innych źródeł. Do wydatków należały: środki potrzebne na budynki kościelne i gospodarcze oraz ich remonty, podatki i inne daniny, koszty sprawowania kultu, opłaty na rzecz wikariuszy i innych księży, wydatki na służbę, na budynki gospodarcze, na edukację i akcje charytatywne oraz na żywność, ubiór i inne osobiste wydatki duchownego. Jako podsumowanie uwzględniono krótkie rozważania nad dochodowością analizowanych dóbr.

W zakończeniu rozprawy podsumowano rezultaty prac badawczych. Całość uzupełnia bibliografia oraz spis tabel, wykresów i map, które stanowią ilustrację prezentowanych wyników badań.

Kraków, 19 X 2022 r.

Jan Borkulek